

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 76ο • ΤΟΜΟΣ 151ος • ΤΕΥΧΟΣ 1746 • ΙΟΥΝΙΟΣ 2002

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ

Ποιήματα

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΟΛΛΑΣ

Λόγια κλεψένα (Διηγημα)

ΑΘΗΝΑ ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ

Μερικοί (άκομη) προβληματισμοί πάνω στά φιλολογικά μας ήθη
• Απάντηση στόν κ. Κώστα Μπουρναζάκη

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΑΚΗΣ

”Οταν ή μικροφιλολογία δέν έχει δρια

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

Τά μεταπολεμικά λογοτεχνικά περιοδικά.
Λογοτεχνία, κριτική και ίδεολογία

ΟΡΕΣΤΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ

Θίασος στήν έξεδρα (Ποιήματα)

ΕΡΝΣΤ ΚΑΝΤΟΡΟΒΙΤΣ
Τρεῖς μελέτες
Μετάφραση: Κλαίρη Μιτσοτάκη

Τό πρόβλημα της ένότητας του κόσμου
στόν Μεσαίωνα

Οι «δύο ήλιοι» τοῦ Δάντη

• Η κυριαρχία τοῦ καλλιτέχνη
Σημείωση σχετικά μέ τά νομικά ἀποφθέγματα καί
τίς θεωρίες περὶ τέχνης στήν Αναγέννηση

Μηνολόγιο

ΝΙΚΟΣ ΛΑΖΑΡΗΣ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΒΑΡΑΣ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ • Ν. Γ. ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ
Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ - Λ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ • ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

• Ιούνιος 2002

νήματος δέν φαίνεται νά είναι γιά τό Ντερριντά
άξιες λόγου. Σέ κεύμενα μεταγενέστερα από τά
"Έμβολα, ό Ντερριντά φαίνεται νά άναθεωρεί τόν
άπολυτο χαρακτήρα τῆς θέσης του μιλώντας,
στό πνεῦμα τῆς γνωστῆς «διπλῆς στρατηγικῆς»
του, γιά ένα συνδυασμό «ἀντιδραστικού φεμινι-
σμού» καί «ἀνορθόδοξου φεμινισμού», δηλαδή γιά
τήν ἀναγκαιότητα συνενοχῆς μέ τίς πατριαρχικές
δομές πού θά πρέπει νά ἀποδομηθοῦν. 'Ἐνώ οι
γυναῖκες θά πρέπει νά είναι ἐνεργές, γιά παρά-
δειγμα στίς ἔκλογκικές καμπάνιες, στά νομοθετικά
σώματα, στά πανεπιστήμια, ταυτόχρονα θά πρέ-
πει νά θέτουν ρίζικά ὑπό ἐρώτηση ὅλες αὐτές τίς
δράσεις, καθώς τίς ἐπιτελοῦν.³

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΓΡΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ

"Ἐλεγχος μιᾶς ἀγγλικῆς μετάφρασης
τοῦ Δημήτρη Χατζῆ

Dimitris Hatzis, *The End of Our Small Town*,
μετρ. David Vere, ἐπι. Dimitris Tzovas, Centre
for Byzantine, Ottoman and Modern Greek
Studies, The University of Birmingham, χ.τ.
1995, σ. 185

'Ο Δημήτρης Χατζῆς γράφει στό διήγημα «Ἡ
διαθήκη τοῦ καθηγητῆ» (συλλογή Τό τέλος τῆς
μικρῆς πόλης, ἔκδοση «Κείμενα», σ. 124). [μέ
πλάγια, ἐντος τῶν παραθεμάτων ἐπισημαίνονται
οι λέξεις τῶν ὅποιων ἡ ἀπόδοση συζητιέται ἐν
συνεχείᾳ]:

[...] Ἀπό τά χέρια του πέρασαν τριάντα τάξεις,
τριάντα ἡλικίες συμπολιτῶν μας κι ἀκουσαν ἀπό
τό στόμα του τήν Κύρου Ἀνάβαση, τόν "Ομηρο,
τά χορικά τῆς Ἀντιγόνης καί τά γραμματικά
τους σχόλια. [...]

Στήν ἀγγλική ἔκδοση τῆς συλλογῆς (ἐφεξῆς
Brm), σ. 91, τό χωρίο ἀποδίδεται:

[...] Thirty classes passed through his hands, thirty
age-groups of our fellow citizens who heard from
his mouth the *Ascent of the Lord*, Homer, the chor-
uses of Antigoni and the grammatical commentaries
on them. [...]

Μεταφραζόμενο ἀπό τά ἀγγλικά στά Ἑλληνικά,
τό χωρίο γίνεται:

[...] Ἀπό τά χέρια του πέρασαν τριάντα τάξεις,
τριάντα ἡλικίες συμπολιτῶν μας κι ἀκουσαν ἀπό
τό στόμα του τήν Κύρου Ἀνάληψη, τόν "Ομηρο,
τά χορικά τῆς Ἀντιγόνης καί τά γραμματικά
τους σχόλια. [...].

Μέ προβληματίζει κάπως ἡ ἐπιλογή (ἄν δέδαια
δέν πρόκειται γιά τυπογραφικό λάθος) Antigoni
ἀντί Antigone —ὅπως ὑποθέτω γράφουν οι Βρε-
τανοί φιλόλογοι καί ξέρουν, ἵσως, οἱ ἀγγλόφωνοι
ἀναγνῶστες— γιά τά χορικά τοῦ Σοφοκλῆ, ὅταν

³ Βλ., γιά παράδειγμα, τό J. Derrida, «Women in the Beehive: A Seminar with Jacques Derrida» στό *Men in Feminism*, σ. 202.

ένα πρόσωπο του διηγήματος έχει και αύτό τό
ονομα 'Αντιγόνη, σέ λατινική μεταγραφή πάλι
Antigoni, πού ίσως άφήνει νά διαφανούν κάποιες
διαχρονίες πού δέν ξέρω όντας υπάρχουν στό ήλη-
νικό κείμενο. Άλλα κυρίως μέ προβληματίζει
αυτό τό Ascent of the Lord πού θέλει νά άποδώ-
σει τήν Κύρου 'Ανάβαση, άλλα σημαίνει, νομί-
ζω, κάτι σάν Κυρίου 'Ανάληψη, ίσως μάλιστα
και Κυρίου 'Ανάβαση, άλλα πάντως δέν μου
φαίνεται μά νέα ἀγγλική άποδοση του The Ana-
basis of Cyrus ὡπως νομίζω έχει άποδοθεῖ ή
(Ξενοφῶντος) Κύρου 'Ανάβασις.

* * *

Μιά μετάφραση είναι πάντοτε μά δουλειά δύ-
σκολη, χρονούρα και κάποτε ἄχαρη, ιδίως άφοῦ
μπορεῖ νά είναι κανείς στύγουρος, ηδη πρίν ἀρχί-
σει, πώς δέν θά άποφύγει τά «λάθη». Και είναι
μά δουλειά πολύ ύποκειμενική, άφοῦ κάθε ἀνα-
γνώστης και κάθε μεταφραστής δικαιοῦται νά
έχει τή δική του ἀνάγνωση ὥπου ουδήποτε κειμέ-
νου. Τό δικαίωμα αύτό τού μεταφραστῆ σταμα-
τάει, βέβαια, ἐκεὶ πού ἀρχίζει τό «δικαίωμα»
τού κειμένου νά ύπαρχει χωρίς ἀλλοίωση τῆς
ἐσωτερικῆς συνοχῆς του. 'Αν ο μεταφραστής
ξεπεράσει αύτό τό όριο, θά πρέπει νά είναι προε-
τομασμένος νά ἀκούσει πώς ή μετάφρασή του
είναι άποτυχημένη – η μᾶλλον πώς ή μετάφρα-
ση δέν όλοκληρώθηκε, ἔμεινε στή μέση, δημο-
σιεύτηκε πρόωρα.

Οι άποτυχημένες μεταφράσεις, συνήθως, δέν
είναι –και δέν είναι μόνο– άποτέλεσμα προχειρο-
δουλειᾶς. Και δέν είναι μόνο ἀτομική εύθυνη τού
μεταφραστῆ, ιδιαίτερα στή μέρες μας, πού σπα-
νιώτατα δέν θά δούμε στά βιβλία νά τυπώνονται
τά ὄντα μά υπεύθυνων, συνεργατῶν, συντελεστῶν,
οι ὅποιοι, ὡπως ἀναγράφεται τουλάχιστον, διάβα-
σαν τό χειρόγραφο πρίν άπό τήν ἔκδοση.

Τά «μαργαριτάρια» ὅταν ύπαρχουν, ὅσο και

ἄν είναι φανταχτερά, δέν έχουν ίσως και μεγά-
λη σημασία, γιατί συνήθως δημουργοῦν λογικό
χάσμα και έτοι είναι εύκολότερα «όρατά», ένω
ένας σοβαρός «ἔλεγχος πιούτητας» σχετικά εύ-
χερῶς θά μποροῦσε νά τά έξαλείψει άπό τό
τελικό πρός δημοσίευση κείμενο.

Τά άφανέστερα λάθη, τά διαδοχικά νοηματι-
κά γλυστρήματα, οι κυριολεκτικές, σέ πρώτο
βαθμό, ἀναγνώσεις είναι ρίγματα πολύ πιό ἐπι-
ζήμια γιά τή συνοχή τού κειμένου τῆς μετάφρα-
σης. "Έχω τήν ἐντύπωση πώς συχνά μά αιτία
πού ὀδηγεῖ σέ ἐλεγχόμενο άποτέλεσμα είναι οι
ἀναμφίβολα καλοπροσάρτες, άλλα ἔτοιμες ιδέες
τού μεταφραστῆ (και τῶν ἄλλων συντελεστῶν
τῆς ἔκδοσης) γιά τό κείμενο πού μεταφράζεται
–η γιά τόν συγγραφέα– η και γιά τήν πολιτι-
σμική περιοχή ἀπό τήν όποια πρόσφεται τό
ἔργο. Κάποτε σκέφτομαι πώς νοηματικά γλι-
στρήματα, ὡπως τό Κυρίου 'Ανάληψη στή θέση¹
τού Κύρου 'Ανάβαση σχεδόν μοιραία προδιαγρά-
φονται ἀπό μά ἀντιληψη πού, κάπως ρομαντι-
κά, θέλει τούς "Ἐλληνες «έλληνοχριστιανούς»
– π.χ. η διδασκαλία τῶν θρήσκευτικῶν στό
σχολεῖο, τό θρήσκευμα στίς ταυτότητες· και
άφοῦ τό χωρίο ἀναφέρεται στή διδακτική ὑλη
ἐνός «καθηγητῆ τῶν ἐλληνικῶν», κάπου, κά-
πως θά διδάσκει αύτός και τά θρησκευτικά πράγ-
ματα, τήν 'Ανάληψη διπλα στήν 'Αντιγόνη.

Στό χώρο τῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς νεοελ-
ληνικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, ένας παρά-
γοντας πού δέν είναι, ίσως, χωρίς σημασία είναι
ή ἀντιληψη πού θεωρεῖ τά νεοελληνικά λογοτε-
χνήματα ἔνα είδος καταγραφῆς μᾶς προφορι-
κῆς λογοτεχνίας. Και αύτό σέ τόπους μέ τόσο
ύπεροργους πολιτισμούς τού γραπτοῦ λόγου, ὡπως
ή Γαλλία και ή Μεγάλη Βρετανία, δέν είναι ἔνα
στοιχεῖο πού μπορεῖ νά μήν έχει συνέπειες στή
μετάφραση. Παρακαλῶ νά μή μέ παρεξηγήσει ο
Βρετανός μεταφραστής τῆς συλλογῆς Τό τέλος
τῆς μικρῆς μας πόλης (ό όποιος είμαι βέβαιος

πώς ἔβαλε πολύ κόπο καί φιλότιμο στή μετάφρασή του), ἄν πάρω ἔνα παράδειγμα ἀπό τίς σημειώσεις του – σπως θά μποροῦσα νά ἔχω πάρει ἀπό τὸν Γάλλο μεταφραστή ἥ καί ἀπό ἄλλους. Στίς σημειώσεις, λοιπόν, γιά τό δίγγημα «Ο Σιούλας ὁ Ταμπάκος», ἀναφέρει (Brm, σ. 172) τήν ἔρευνα πού ἔκανε, στά Γιάννινα, στήν περιοχή καί στό ἡπειρώτικο λεξικό, γιά τό ἀκριβές νόημα τῆς λέξης «ντατσκαναραΐοι». Τό κείμενο, ἐντούτοις, τό γράφει (Κείμενα, σ. 9): «Εἴταν θλέπεις, «ντατσκαναραΐοι», ἥγουν χωριάτες» – καί ὁ συγγραφέας τήν ἔξηγει τή λέξη, ὅπως ἔξηγει καί ὅλες τίς ἄλλες, λίγες, ιδιωματικές λέξεις μέσα στή συλλογή (ὅπως ἄλλωστε ἐπισημαίνεται καί στίς σημειώσεις). Καί δέν νομίζω πώς πρόκειται γά κάποια πρωτοτυπία ἥ ἔστω ιδιομορφία τοῦ Χατζῆ. Ή μνημόνευση ιδιωματικῶν τύπων ἥ λέξεων ἀπό παλαιότερες περιόδους τῆς γλώσσας τους, ἄλλα καί ἀπό χώρους ὅπως π.χ. οι γλώσσες ἐπαγγελμάτων, ἀποτελεῖ πάγια τεχνική τῶν λογοτεχνῶν σέ ὄποιοδήποτε μῆκος ἥ πλάτος ἥ ἐποχή τοῦ κόσμου. (Άν μπορῶ νά ἀναφέρω δύο παραδείγματα ἀπό τό γαλλική λογοτεχνία, κάποια διηγήματα τοῦ Μωπασάν εἶναι γεμάτα τρόπους τῆς νορμανδικῆς ντοπιολαλᾶς, ἄλλα καί σέ κείμενα τοῦ Ούγκω θά δρεθοῦν ὁ ἀναγνώστης καί ὁ μεταφραστής μπροστά σέ διατυπώσεις τῆς παλιᾶς ἀγγλο-νορμανδικῆς, ἀνάμεσα στά ἄλλα.) Λογοτεχνική τεχνική, στυλιστική μαστορία εἶναι αὐτά – ὅχι γλωσσολογική ἥ ἀνθρωπολογική ἔρευνα. Αὐτήν τή στυλιστική μαστορία πρέπει νά προσπαθήσει νά μεταφέρει, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, ὁ μεταφραστής στή γλώσσα του – ὅχι τή λέξη: «After all, such people were mere carrot-crunchers, “datskanaraioi” – uncouth villagers» (Brm, σ. 4). Τελοσπάντων, μέσα στά χιλια τόσα χρόνια ιστορίας τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας, ὅλο καί κάποιος συγγραφέας γράφοντας γιά τίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, θά ἔχει μά

ἔκφραση πού νά λέει γιά τά «βλαχαδερά», πού ζοῦν στό διπλανό ἥ παραδιπλανό χωριό ἥ κωμόπολη. Θά τολμήσω νά σημειώσω, λοιπόν, πώς στήν ἐπικράτεια τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας θά μποροῦσε μέ ἀποτελεσματικότητα νά ἔχει γίνει ἡ ἔρευνα πού μᾶλλον μάταια ἔγινε στά Γιάννινα.

Καί τό θέμα τῆς «μικρῆς πόλης» ἥ τό θέμα τοῦ «ἐπαρχιατισμοῦ» ἥ τό θέμα τοῦ παλιοῦ πού φεύγει καί τοῦ καινούριου πού ἔρχεται δέν εἶναι καμία πρωτοτυπία τοῦ Δημήτρη Χατζῆ. Καί σημειώνεται καί αὐτό στήν εἰσαγωγή τῆς μετάφρασης, ἔστω περιορισμένο στό δίγγημα «Ο ντέτεκτιβ». (Μέ τήν εύκολία πού δίνουν τά ἡλεκτρονικά μέσα ἐπικοινωνίας στίς μέρες μας, ἥ ἀναζήτηση τῆς διατύπωσης «μικρή πόλη», «petite ville», «kleine Stadt», «small town» καί τῶν παραλλαγῶν τους, στούς τίτλους λογοτεχνικῶν ἔργων στούς καταλόγους βιβλιοθηκῶν ἀνά τόν κόσμο, ἀποδίδει πλουσιότατη σοδεία.) Καί πόσα ἔργα στόν κινηματογράφο, ἄλλα καί στήν τηλέοραση ἔχουν τό ἴδιο θέμα. Δέν εἶναι ἔφεύρεση ἐλληνική «ἡ μικρή πόλη».) Στήν περίπτωση αὐτοῦ τοῦ πεζογράφου ἥ συλλογή Τό τέλος τῆς μικρῆς μας πόλης εἶναι – καί ἀν καλλιτεχνικά ἔχει ἀποτύχει, τότε δέν εἶναι – συμβολή, συμμετοχή τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας στήν «έπεξεργασία» τοῦ θέματος μέσα στήν παγκόσμια λογοτεχνία. Τό θέμα τῆς συλλογῆς δέν εἶναι, βέβαια, οι γλωσσικοί τύποι πού αὐτούσιοι, μεταγραμμένοι μέ λατινικούς χαρακτῆρες, μεταφέρονται στό ἀγγλικό κείμενο: ταμπάκοι (tabaki), ντατσκαναραΐοι (datskanaraioi), τούκαλι (tukali), σκλέντζα (sklentza), Σιουλαίνα (Siulaina – τό ὅποιο δέν εἶναι, βέβαια, «the female form», ὁ θηλυκός τύπος τοῦ Σιουύλα [σημείωση τοῦ μεταφραστῆ, Brm, σ. 173]), γέσια (yessia) καί καναβές (kanaves), μπάσι (bassi – καί μάλιστα on the place called the «bassi»), μπιζεστένια (bizestenia), τάβλι (tavli), τσιφούτηδες (tsifutides), μαξούμι (maxumi), κουμπρου-

λάχανο (koubroulahano), μπανταλά (badala), τσαρουχάς (tsarouch maker), μπρόνι (coffee briki), πρέφα (prefa), κιφτεντένι (kiftedeni), γύκος (yikos), μπάρμπας (barba – ἀναρωτιέμαι ἂν ἡ χρήση τοῦ «μπάρμπα» εἶναι τόσο διαφορετική στό κείμενο αὐτό ἀπό τή χρήση του στή διατύπωση «Μπαρμπα-Μπέν» γιά τό ρύζι αὐτῆς τῆς μάρκας ἢ τό διατύπωση «Μπαρμπα-Σάμ» γιά τίς Ήνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς;), E.A.M., (E.A.M. [Ἐθνικό Ἀπελευθερωτικό Μέτωπο]) καὶ χάνι (khan) – τό χάνι, ἔστω μέ διάφορες σημασίες εἶναι τρέχουσα λέξη τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀναρωτιέμαι ἂν μπορεῖ νά πεῖ κανείς τό ἴδιο γιά τό khan [Brm, σ. 12] σέ σχέση π.χ. μέ τό inn (ὅπως ἀποδίδεται, στή δεύτερη ἐμφάνισή του [Brm, σ. 122] μέσα στή συλλογή τό «χάνι(α)»), lodge, hotel ἢ hostel. Καί τό γερονός πώς οι παραπάνω γλωσσικοί τύποι περνοῦν ἔστι «ἀτόφιοι» στό κείμενο τῆς μετάφρασης, εἰσάγοντας (καὶ χωρίς, νομίζω, νά εἶναι στίς προθέσεις τοῦ μεταφραστῆ) τόν ὑποτιθέμενο ἔξωτισμό τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας, μπορεῖ νά δρίσκεται καί σέ πλήρη ἀντίφαση μέ τή θεματική τῆς συλλογῆς. Γιά κάποια ἀπό αὐτά τά «παραθέματα» μπορῶ νά καταλάβω, νομίζω, τή δυσκολία πού πρέπει νά προέρχεται ἀπό τήν ἀπουσία –ύποθέτω– στά τρέχοντα ἀγγλικά χρηστικῶν συναντήμων πού θά διευκόλυναν τήν ἀπόδοση π.χ. τοῦ ζεύγους διρσοδέψης–ταμπάκος ἢ τοῦ ζεύγους διρσοδέψηος–ταμπάκικο καὶ ταμπάκικα – αὐτό τό τελευταῖο τόσο σάν πληθυντικός ὅσο καὶ σάν ὄνομα γειτονᾶς. Θά τολμήσω νά πῶ πώς μά ἀναζήτηση τόσο στήν ιστορία τῶν συντεχνιῶν (τῶν διρσοδέψων) ὅσο καὶ –κυριότατα– στήν ιστορία τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας (ἀλλά ἵχνη τέτοιας ἀναζήτησης δέν μπόρεσα νά δρῶ κάπου στίς σημειώσεις) θά μποροῦσε νά δοηθήσει στήν ἀνεύρεση, ἵσως, κάποιων λύσεων (καὶ ἃς τολμήσω νά σημειώσω τήν πολύ παλιά λέξη barker γιά τό ἐπάγγελμα τοῦ διρσοδέψη, τοῦ ταμπά-

κού). Οι ἔξωλογοτεχνικές, οι ἀνθρωπολογικές –έθνογραφικές ἢ οι πολιτικές παράμετροι εἶναι πάντοτε σέ βάρος, νομίζω, τῆς λογοτεχνικῆς μετάφρασης.

* * *

Στό διήγημα «'Ο Σιούλας ὁ Ταμπάκος» (Κείμενα, σ. 10), διαβάζουμε γιά τό κεντρικό πρόσωπο πώς ἥταν «ταμπάκος ἀναντάμ-παπαντάμ», «'Από πατέρα ταμπάκο, ἀπό μάνα κόρη ταμπάκου», τό ὅποιο γιά τόν ἀγγλόφωνο ἀναγνώστη γίνεται «ἀπό οἰκογενειακή παράδοση ἔγινε ταμπάκος ὁ Σιούλας, γιός ταμπάκου καὶ ἡ σύζυγός του [τοῦ Σιούλα] κόρη ταμπάκου»: «[...] it was by family tradition that [...] had become a tanner, for he was the son of a tanner and his wife was the daughter of one» (Brm, σ. 5).

Οι ταμπάκοι δέν διγίναν ἀπό τόν κόσμο τους, κάποτε ὅμως (Κείμενα, σ. 11), «'Ενας δικός τους –σπανιότατο πράμα– πῆγε καὶ ξενητεύτηκε», τό ὅποιο γίνεται «'Ένας συγγενής του [τοῦ Σιούλα] πῆγε νά ζήσει στό ἔξωτερικό γιά ἔνα διάστημα [...]»: «A relative of his had gone to live abroad for a while: [...]» (Brm, σ. 6).

Ο ξενιτεμένος αὐτός μετά τό κάζο πού τοῦ ἔκανε ὁ Σιούλας (Κείμενα, σ. 12), «ποτές του δέν ξαναμίλησε γιά τά ταξίδια του καὶ τούς φράγκους του», καὶ ὁ ἀγγλόφωνος ἀναγνώστης διαβάζει «δέν ξαναμίλησε γιά τά ταξίδια του ἢ τά λεφτά του»: «the man was never again [...] or speaking of his travels or money» (Brm, σ. 7) – καὶ δέν τολμάω νά πιστέψω πώς τό «τούς φράγκους του» διαβάστηκε «τά φράγκα του».

Τά πράγματα ἥταν δύσκολα γιά τούς ταμπάκους (Κείμενα, σ. 12), καὶ «τό ξέραν ὅλοι, πώς οι γυναῖκες τους διακονεύονται ἢ μά μέ τήν ἄλλη», ὅπου τό «διακονεύονται» σημαίνει «ἄλληλοβοηθοῦνται», συμπαραστέκονται ἢ μά στήν ἄλλη, δέν σημαίνει «ζητιάνευσαν ἢ μά ἀπό

τήν ἄλλη» («begged from one another») (Brm, σ. 7). μέ τόν ἴδιο τρόπο ἔχει ἀπόδωσει τό χωρίο καὶ ὁ Γάλλος μεταφραστής («leurs femmes men-diaient les unes chez les autres»), καὶ τουλάχιστον, τά ἑλληνικά λεξικά θά ἔπρεπε ἵσως νά ἀναφέρουν τή λέξη.

* * *

Στό διήγημα «'Ο τάφος», ὁ κύρ 'Αντώνης ὁ Τσιάγαλος περιμένει, μάζι ζωή, νά φτιαχτεῖ ὁ δρόμος πού θά πηγαίνει ως τό μαγαζί του – ως τότε δέν κάνει τίποτα γιά νά τό καλυτερέψει:

Καὶ νά χε λίγους παράδες, πάλι δέν θά τούς ξόδευε, δέν θά ξαναγόταν ποτέ –σπως ἔλεγε— πρίν τοῦ φυάξουν τό δρόμο, κάποιος τέλος πάντων ἀπ' ὅλους αὐτούς τούς δημάρχους πού μέ τόσο πάθος ὑποστήριξε σέ κάθε ἐκλογή. (Κείμενα, σ. 25)

Εύτυχῶς, ὅμως, πού ὁ κύρ 'Αντώνης ἀπόμεινε φτωχός καὶ χράτησε ἀνοιχτό τό μαγαζί, ὥστε νά ὑπάρχει καὶ τό διήγημα, γιατί ὁ ἀγγλόφωνος ἀναγνώστης διαβάζει:

"Αν πράγματι τύχαινε νά κάνει λίγους παράδες –ἔλεγε— δέν θά τούς ξόδευε καὶ δέν θά ξανάγοιε τό καφενεῖο, ἔως ὅτου κάποιος ἀπό αὐτούς τούς δημάρχους, πού μέ τόσο ἐνθουσιασμό ὑποστήριξε σέ κάθε ἐκλογή, τελικά φρόντιζε νά τοῦ τόν φυάξουν τό δρόμο του.

If he did happen to make any money, he used to say, he would save it and *not reopen* the cafe until one of those mayors he'd so enthusiastically supported at all the elections had finally seen to the making of his road. (Brm, σ. 16)

[Ο Σαμπεθάνι Καμπιλῆς ὅμως «ξανοίχτηκε μέσα στήν ἀγορά» (Κείμενα, σ. 74), πράγμα πού ἀποδίδεται ἀρκετά καλύτερα: «he expanded his trading activities» (Brm, σ. 53).]

Παραδίπλα ἀπό τό μαγαζί τοῦ Τσιάγαλου ήταν μά ἄλλη παράγκα καὶ

'Ο νοικιαστής της δέν εἶταν κάν Κύρ—, εἴτανε μπάρμπας, Μπάρμπα-Σπούργος η καὶ Σπούργος μονάχα. (Κείμενα, σ. 26)

The man who rented it was not even known as Kyr, only barba, "uncle": Barba-Spourgos, or just plain Spourgos. (Brm, σ. 17)

Παρεμπιπτόντως, ἐπίσης, ἀναρωτιέμου γιά τήν προσφάνηση «Kyr' Angeliki» στό διήγημα «'Η θειά μας η Ἀγγελοκή». Στίς σημειώσεις τοῦ μεταφραστῆ γιά τό διήγημα «'Ο τάφος» (Brm, σ. 173), διαβάζουμε πώς «[...] "Kyr": abbreviation of Kyrios, "Mr"», ἦρουν «[...] "Kύρ": σύντμηση τοῦ Κύριος, "Μίστερ" [...]». 'Αλλά στήν ἀγγλική μετάφραση, διαβάζουμε δίπλα δίπλα (π.χ. Brm, σ. 67) «Kyr' Angeliki», «Kyr Antonis» — δηλαδή εἶναι ἑλληνική συνήθεια νά προσφωνοῦνται οι γηραιές κυρίες «Κύριε»; 'Αλλά καὶ πάλι, ὁ κανόνας δέν ἀκολουθεῖται μέ συνέπεια, π.χ. στό διάλογο Δέρβη-Πραξιτέλη (Κείμενα, σ. 190), «—Καὶ πῶς ἔτσι, κύρ Πραξιτέλη;», «—Νά σου τό πῶ, κύριε Ἀπόστολε νά τό ξέρεις κ' ἐσύ. [...]», καὶ οἱ δύο προσφωνήσεις γίνονται «Mr» (Brm, σ. 141)).

Κι ὅταν ὁ Σπούργος τοῦ πῆγε ἐκεῖ καὶ συμφώνησε μέ τό δημαρχεῖο γιά τή δεύτερη τήν παράγκα, ἔκαμε κάθε τρόπο νά μήν τόν ἀφήσει. (Κείμενα, σ. 30)

And when this Spourgos went to the Town Hall and signed a contract regarding the second hut [...]. (Brm, σ. 20)

Tό πρωτότυπο δέν λέει, ὅπως διαβάζουμε στή μετάφραση «Καὶ ὅταν αὐτός ὁ Σπούργος πῆγε στό δημαρχεῖο καὶ ὑπόγραψε συμβόλαιο σχετικά μέ τή δεύτερη παράγκα [...]», ἀφοῦ αὐτό τό «τοῦ πῆγε ἐκεῖ» ἀναφέρεται στήν ποταμά πού ὁ Τσιάγαλος τή θεωροῦσε δική του καὶ

ὅπου ὑπῆρχε αὐτή ή δεύτερη παράγκα κ.λπ. κ.λπ.

Στά πρόσωπα τοῦ διηγήματος συμμετέχει καὶ ὁ «ἀστυνόμος», γά τό βαθύτοῦ ὅποιου μαθαίνουμε, ἀλλοῦ στή συλλογή, στό διήγημα «Ο ντέτεκτιβ» (Κείμενα, σ. 100) πῶς εἶναι «ἀνθυπομοιάρχο(ς) τῆς χωροφυλακῆς — μεγαλύτερον δὲν εἴχαμε ἐμεῖς στήν κωμόπολή μας». Αὗτός ὁ «ἀστυνόμος» μέσα σέ αὐτὸν ἐδὼ τό διήγημα φαίνεται νά γίνεται δύο πρόσωπα, παραμένει κοινός ἀστυνόμος (policeman, police officer, officer), ἀλλά προάγεται καὶ σέ διευθυντή ἀστυνομίας (police chief). Στά παρακάτω χωρία ὁ Τσάγαλος ἀπευθύνεται πάντοτε στόν «ἀστυνόμο», ἀλλά ὁ ἀγγλόφωνος ἀναγνώστης τόν διέπει νά ἔχει πάρεδωσε μέ ἔναν ἀστυνόμο/policeman/police-officer/officer καὶ ἔναν ἀστυνόμο/police-chief:

Μέσα σ' αὐτόν τόν καιρό θά 'πρεπε νά 'χει καταφέρει τόν ἀστυνόμο (police chief [22]) νά βοηθήσει λιγάκι νά πάσουν ἀμέσως τό Σπούργο [...] (Κείμενα, σ. 33).

Δύσκολο λιγάκι καὶ τό πρώτο μέ τόν ἀστυνόμο (police chief [23]) — πῶς νά τόν δρεῖς, ποῦ νά τόν πάσεις, ἀπό ποῦ ν' ἀφρίσεις; (Κείμενα, σ. 33)

[...] παρακάλεσε τό θεό νά τοῦ δώσει δύναμη [...]. Καὶ νά δώσει φύτιση καὶ στόν ἀστυνόμο (police chief [23]) νά τοῦ πάρει τό [...] (Κείμενα, σ. 33)

'Ο τρόπος νά φτάσει στόν ἀστυνόμο (policeman [23]) δρεθήκε. [...] — καὶ τό ξεκίνησε ὁ ἀστυνόμος (the officer [23]). [...] Στή γειτονιά κοτσομπολέψανε λίγο πού διέπαν τόν ἀστυνόμο (police officer [24]) νά μπανοθράψει στό σπίτι τοῦ Τσάγαλου. Εἰπώθηκε ὡστόσο πώς νοικοκύρτης ἄνθρωπος ὁ Κύρ 'Αντωνης [...] δέ θ' ἀργοῦσαν νά τούς ἀναγγελμούν τούς ἀρραβώνες του μέ τή μεγάλη τήν κόρη, πού καθώς φαίνεται, ἀπό πρώτα τήν κοίταζε ὁ ἀστυνόμος (*he'd had his eye on her [23]*) — κι ἀφοῦ δέδαι νά την εἶναι ἐντάξεις ἄλλο τίποτα ποτέ δέν πειράζει. (Κείμενα, σ. 34)

Κανένας δέν τ' ἀκούγε [...] κι αἱ τά λεγε τέλος πάντων καὶ κανένας ἄλλος πού δέν ἀκούστηκαν

τά κορίτσια του μέ τούς ἀστυνόμους («whose daughters weren't known to have any connections with the police») [28]), [...]. (Κείμενα, σ. 39)

Φεύγοντας ὁ γέρος ἀφριστό κλειδί [...] στόν ἀστυνόμο (police chief [28-29]) [...]. (Κείμενα, σ. 40)

Κι ὁ δήμαρχος, πού 'ταν φίλος του αὐτή τή φορά κι ὁ ἀστυνόμος («and the police chief who'd visited his house, who hadn't become engaged to his daughter» [29]), πού μπανοθράψηκε στό σπίτι του καὶ τό κορίτσιο δέν τ' ἀρραβώνισε (Κείμενα, σ. 41)

Στό καινούριο μαγαζί πού ἀνοίξε δίπλα στοῦ Τσάγαλου καὶ τοῦ Σπούργου (Κείμενα, σ. 41),

ὅλος ὁ κόσμος εἴταν ἐκεῖ, ὅσοι δέ χώραγαν νά καθίσουν στά τραπέζα, στεκόνταν ὅθοι ἔνα γύρω καὶ χάζευαν,

γίνεται

[...] καὶ κοιτοῦσαν μέ δέος [μέ θαυμασμό:]

those who couldn't get a table to sit at stood all around staring in awe (Brm, σ. 29).

Καὶ πρόκειται γιά ἔρμηνεία τοῦ κειμένου — ὁ κόσμος χάζεψε ἀπό τό καινοφανές τοῦ πράγματος, καὶ ἄρα ἔμεινε ἐνέδες..., ἐνῶ τό δεύτερο «χάζεύω» τῆς συλλογῆς («gaze at all the busy activity» [Brm, σ. 62]) «χάζευε μέ τήν κίνηση», [Κείμενα, σ. 86]) μεταφράζεται λίγο πολύ σωστά. 'Αλλα μέ τήν ἴδια ἀπόχρωση καὶ τίς ἴδιες, σχεδόν, λέξεις, ἀποδίδεται καὶ τό «θαμάζω» — ἔτσι ώστε ἀναφωτιέμαι ἀν πρόκειται γιά συνώνυμο τοῦ «χάζεύω» — στό χωρίο «Τά παιδιά κατεβῆκαν καὶ θάμαζαν τό πλούσιο κυνήγη» (Κείμενα, σ. 20), «His children came down and stared awe-struck at the rich game» (Brm, σ. 13).

[Παρεμπιπτόντως, καὶ μόνο ἐπειδή γίνεται ἐδώ καὶ ἐκεῖ καὶ ἀλλοῦ μέσα στή μεταφραση αὐτό τό γλίστρημα πρός τό ἀρσενικό, ἃς σημειωθεῖ πώς τό κείμενο γράφει «τά παιδιά κατεβῆκαν», καὶ ὅχι «τά παιδιά του κατεβῆκαν».]

"Όταν ό κύρι 'Αντώνης ό Τσάγαλος μαθαίνει γιά τό καινούριο μαγαζί πού θά γίνει (Κείμενα, σ. 39), τοῦ ἥρθε «ό ούρανός σφοντύλῳ»:

Τά πλατάνα σδουριζόνταν γύρω του, ὅλα πέφτανε μέσα στό χάος, τό μιαλό του σταμάτησε, τά μάτια του θάμπωσαν,

τό όποιο γιά τόν ἀγγλόφωνο ἀναγνώστη γίνεται

Tá plataná σdourizón̄tan γyρō tou, ólala pef̄tane mésa stó χáos, tó miaλo tu stamátiše, tá matia tu thámposan,

The plane trees *sighed and moaned* all around him [...] (Brm, σ. 27-28).

[Τό ρῆμα «βούζω», σέ ἄλλο χωρίο, μεταφράζεται σωστά. «Πάσκιε κάτι ν' ἀκούσει, μά δέν τόν ἄφηνε τό ποτάμι πού βούζε» (Κείμενα, σ. 37): «[...] but the rushing sound of the river drowned their voices [...]» (Brm, σ. 26). Καί στό χωρίο «[...] ὁ δυτικός ἄνεμος [...] ἔσποῦσε στόν οὐρέα μαχαλά βούζοντας [...]» (Κείμενα, σ. 51-52): «[...] the west wind [...] bursting upon the Jewish neighbourhood and *moaning* [...]» (Brm, σ. 37)].

Παρεμπιπτόντως, οι «τσήκοι» ἀπό τίς δύο παράγκες ἀναφέρονται δύο φορές, μέσα στή συλλογή: «Στή στέγη τής παράγκας του οι τσήκοι χοροπηδῶν μόλις φυσήσει λιγάκι» (Κείμενα, σ. 25) καί στό ἀγγλικό παραμένουν «τσήκοι τῆς στέγης», «The hut's zinc roof shook at the slightest breath of wind» (Brm, σ. 16). Στό χωρίο ὅμως «Εἶταν ἐκεῖ μά παράγκα μέ τσήκους κ' ἔνας γέρος παράξενος πού τήν είχε» (Κείμενα, σ. 165), ἡ παρουσία τους μετατρέπει τήν παράγκα σέ «μεταλλική»: «There was a metal hut here and a strange old man who looked after it» (Brm, σ. 122).

* * *

Στό δίήγημα «Σαμπεθάνι Καμπιλῆς», ἵστως τό ἀπαιτεῖ ἡ οἰκονομία τής μετάφραστης καί γι'

αύτό ἀπό τή φράση «But as for becoming artisans and learning trades, [ραφτάδες νά ποῦμε, μαραχκοί, σιδεράδες –τέτοια πράματα] none of our Jews ever contemplated doing such a thing» (Brm, σ. 32) λείπουν «πληροφορίες», πού ὑπάρχουν στό κείμενο: «Ἐργάτες ὡστόσο νά πάνε, νά μάθουν τέχνες, ραφτάδες νά ποῦμε, μαραχκοί, σιδεράδες –τέτοια πράματα – κανένας δέν πήγαινε» (Κείμενα, σ. 46). Καί λείπει ἀπό τό κείμενο τῆς μετάφραστης (Brm, σ. 36), ὀλόκληρη ἡ φράση «Δηλαδή κάπου δύο χιλιάδες χρόνια βρισκόνταν ἐκεῖ [...]» (Κείμενα, σ. 52): καί ὅταν λείπει ἐδῶ, ἡ παραπέρα ἐπανάληψη (Κείμενα, σ. 61, Brm σ. 43) τῆς φράσης χάνει ἐνδεχομένως, ἔστω κατά ἓνα μέρος, τούς λόγους ὑπαρξής τῆς.

«Οι φτωχοί μέ τούς φτωχούς κ' οι ἀρχόντοι μέ τούς ἀρχόντους» (Κείμενα, σ. 61), ἔλεγε ἡ φωνή τοῦ καινούριου προφήτη, τό όποιο ἀποδίνεται «The poor had to unite with the poor, just as the powerful were already united with the powerful» (Brm, σ. 43-44): οι φτωχοί νά ἐνωθοῦν μέ τούς φτωχούς, ὅπως οι ισχυροί είναι ἡδη ἐνωμένοι μέ τούς ισχυρούς. Γιά ἄλλη μία φορά ἡ ἀπόδοση στενεύει πολύ, νομίζω, τήν κατανόηση, φτάνοντας μέσα ἀπό τή μετάφραση σχεδόν σέ παραλλαγή «λάιτ» τοῦ «Προλετάριοι ὅλου τοῦ κόσμου ἐνώθεῖτε».

Λίγες ἀράδες πιό κάτω, διαβάζουμε στό ἀγγλικό κείμενο πώς «Οι ἔβραιοι τόν φοβοῦνται [τόν Σαμπεθάνι Καμπιλῆν] περισσότερο ἀπ' ὅσο φοβοῦνται ὅλους τούς χριστιανούς» («The Jews were more afraid of him than of all the Christians») (Brm, σ. 44). "Ισως – ἀλλά τό ἐλληνικό κείμενο ἄλλο πράμα γράφει: «Οι φτωχοί μέ τούς φτωχούς κ' οι ἀρχόντοι μέ τούς ἀρχόντους, ὅπως εἴτανε κιόλας αύτοί καί πρώτος-πρῶτος ὁ Σαμπεθάνι Καμπιλῆς. Αύτος τούς φοβερίζει τούς ὄβραιους πλιότερο ἀπ' ὅλους τούς χριστιανούς». Τούς «φοβερίζει» δέν σημαίνει «τόν φοβοῦνται»,

σημαίνει πώς από αύτόν προέρχεται ο κίνδυνος, ή απειλή νά μήν άλλάξουν τά κακιῶν κείμενα, ο φόβος νά μήν καλυτερέψουν τά πράματα. Και παραπέρα στήν τελική συνάντησή τους ο Σαμπεθάνη Καμπιλῆς όγωνα: «'Εσύ, έσύ Γιοσέφ... πιστεύεις έσύ, πώς ήρθα έδω νά σέ φοβερίσω, νά σ' άγοράσω;» (Κείμενα, σ. 69). «Josepf... Did you think I came here to frigthen you, to find out what you have in mind?» (Brm, σ. 49): «Γιοσέφ... Νομίζεις πώς ήρθα έδω νά σέ τρομάξω (τρομοκρατήσω), νά μάθω τί έχεις στό μυαλό σου;». Μά τό κείμενο λέει νά σέ «φοβερίσω» δηλαδή νά σέ απειλήσω και λέει νά σέ «άγοράσω», δηλαδή νά έξαγοράσω τή συνείδησή σου.

Ο Χαΐμ Έλεφα «περιφρανεύονταν πώς αύτός τά πρωτόγαζε στό μαγαζί του κάθε χρόνο [...] τά πρωτόλοβα πράσα — τέτους άγαθός και φιλήσυχος ανθρωπος είταν» (Κείμενα, σ. 62-63). Έλπιζω πώς τά «newly-ripened leeks» (Brm, σ. 45) είναι πράγματι «πρωτόλοβα», πρώιμα.

Στό μαγαζί τό δικό του «μιά καινούργια μικρή συναγωγή ἄρχισε σιγά-σιγά και γινόταν». (Κείμενα, σ. 62) Καί συνεχίζει ή αφήγηση:

[...] κάθε φορά πού ξεμπλέκανε τέλος στό μαγαζί του και ξεκινούσε καί κείνος νά φύγει, τόν σταματούσε στήν πόρτα και τόν κοιτούσε στά μάτια: —Γιοσέφ... [...]. (Κείμενα, σ. 63)

ΤΗ άπόδοση τοῦ χωρίου

Whenever he'd finished work and was finally locking up the shop and the other was about to set off he'd stop him at the door and look into his eyes: [...] (Brm, σ. 45)

τροποποιεῖ τήν κατάσταση στρέφοντάς την πρός τό ώραριο έργασίας τοῦ Χαΐμ:

κάθε φορά πού τέλειωνε τή δουλειά και κλειδώνει τέλος τό μαγαζί του και ξεκινούσε και κείνος νά φύγει, τόν σταματούσε στήν πόρτα και τόν κοιτούσε στά μάτια: [...]

έκει πού τό κείμενο μιλάει γιά τίς συναντήσεις τής «καινούργιας μικρῆς συναγωγῆς».

Σέ τέσσερις περιστάσεις έμφανιζονται στό κείμενο (6L. Πίνακα) κάποιοι πού έχουν κάποια «σχέδια». Σέ μία περίσταση, «μπορεῖ και νά τανε και σχέδιο τῆς "Σιών", και μονάχα τήν τελευταία στιγμή [...]» (Κείμενα, σ. 70), τό σχέδιο πάφει άπόχρωση λιγότερο γενική, έτσιν άποδιδεται ως «συνωμοσία» —«Perhaps there was a "Zionist" plot involved» (Brm, σ. 50)—, κατάσταση πού δέν άνταποκρίνεται άπαραίτητα στήν έλληνική διατύπωση. Ή έλληνική διατύπωση θά μπορούσε, έπισης, χωρίς δυσκολία νά είναι άναλογη μέ αυτή τήν άγγλική άπόδοση, ἀν τό είχε θελήσει ο συγγραφέας: αύτός ίμως γράφει «σχέδιο τῆς "Σιών"», ένδεχομένως διατύπωση τής έποχής και οπωδήποτε χωρίς τήν πιό περιορισμένη έμρινεία (πού θά έπρεπε νά άφγενται στόν άναγνωστη), άλλα και τόν ένδεχόμενο άναχρονισμό τής άπόδοσης «"σιωνιστικό" σχέδιο» και ίσως «"σιωνιστική" συνωμοσία».

32 τό τελευταίο πού τοῦ
χάριζε πρίν ἀπ' τόν
Ίουλη, πού, σύμφω-
να μέ τό σχέδιο, θά
χανε φτάσει πά στό
ποτάμι.

before July, when, ac- 22
cording to the plans,
work on the road
would have finally
reached the river.

70 νά ρωτήσει τόν Κα-
μπιλῆ, οὐλα μάζι τά
κάνανε, μπορεῖ και
νά τανε και σχέδιο
τῆς "Σιών", και μο-
νάχα τήν τελευταία
στιγμή, έτσιν ή έλ-
ληνική άστυνομία

Perhaps there was a 50
"Zionist" plot in-
volved, and only at
the very last moment,
when the Greek po-
lice

109 Νά πήγαινε ο Θο-
δωράκης νά μάθει
τήν τέχνη. Κ' είχε
και σχέδια ο Πρα-
Xistelis had been 80
thinking, too. He had
grown tired and was
losing interest in the

ξιτέλης, θαρέθηκε πιά και κουράστηκε – τοῦ τό δίνε

business and so would eventually hand it over to Thodorakis

116 τ' ἀγαθοῦ Πραξιτέλη. Πρίν τό πουλήσει, τοῦ πε τοῦ Θοδωράκη γιά τά σχέδια πού κάναν μέ τον πατέρα του νά τού τό δώσει αύτουνού.

which the good Praxitelis no longer ran. Before selling it, he told Thodorakis about the plans he and his father had made

86

(στήν ἀριστερή στήλη τό πρωτότυπο, στή δεξιά ἡ μετάφραση)

'Ο Σαμπεθάνι Καμπιλῆς, ὅταν «πέφασε πιά ὁ χαυρός τῆς ταπεινούσύνης», ἔκανε διάφορες ἐνέργειες, δημόσιες σχέσεις θά λέγαμε σήμερα, ὅπως νά δίνει πληρωμένα «μικρά ἀνώνυμα ἀφρίδια στήν τοπική ἐφημερίδα» και ὁ ἐκδότης χαρόταν, λέει, πού «ἡ ισραηλιτική μας κοινότητα ἀρχίζει νά γίνεται κοινωνικός παράγων τόσο δραστήριος, [...] και τσέπωνε τό φάκελο μέ τό παραδάνι. (Κείμενα, σ. 76) Καί συνεχίζει τό κείμενο, σύμφωνα μέ τήν ἀγγλική μετάφραση,

'Ο Σαμπεθάνι Καμπιλῆς σήκωνε τά μάτια και κοίταζε αύτό τό πρόσωπο πού ἡ ἔκφρασή του ἔδειχνε μεγάλη εὐχαρίστηση γιά τήν ισραηλιτική μας κοινότητα. "Αν ντρεπόταν ἔκεινη τή στιγμή, γιά τόν ἑαυτό του, ἀν λυπόταν γιά τήν παλιά του ζωή, θά 'χε πάλι τύψεις τό δράδι.

Sabethai Cabili looked up and regarded this face expressing great pleasure over our Jewish community. If he were to feel ashamed of himself at that moment, regretting the life he'd led in the past, he would be filled with remorse in the evening. (Brm, σ. 54)

Ποιός εἶναι αύτός ὁ γελοῖος Σαμπεθάνι Καμπιλῆς; Πάντως δέν εἶναι ὁ ἴδιος γιά τόν ὅποιο μάλιστα τό πρωτότυπο:

'Ο Σαμπεθάνι Καμπιλῆς σήκωνε τά μάτια και κοίταζε αύτό τό μοῦτρο πού χαρόταν γιά τήν ισραηλιτική μας κοινότητα. "Αν ντρεπόταν ἔκει-

νη τή στιγμή, γιά τόν ἑαυτό του, ἀν λυπόταν γιά τόν παλιό τόν καιρό, θά 'χε πάλι τύψεις τό δράδι. (Κείμενα, σ. 76)

'Η κυριολεκτική κατανόηση και μετάφραση τής φράσης «αὐτό τό μοῦτρο πού χαρόταν γιά τήν ισραηλιτική μας κοινότητα» ώς «αὐτό τό πρόσωπο πού ἡ ἔκφρασή του ἔδειχνε μεγάλη εὐχαρίστηση γιά τήν ισραηλιτική μας κοινότητα» δείχνει πολύ περιορισμένη ἀντιληφθή τῶν καταστάσεων σέ αύτό τό διήγημα.

'Η πρώτη παράγραφος τοῦ ἐπιλόγου τελείωνε μέ τή φράση «Τά εἶπα — ὥπως μποροῦσα» (Κείμενα, σ. 79). 'Η φράση λείπει παντελῶς ἀπό τή μετάφραση.

* * *

Στό διήγημα «Η θειά μας ἡ Ἀγγελοκή»

K' ιστοροῦντε τά χρονικά [...], πώς εἴτανε τότε μέσα στό κάστρο τῆς πόλης ὁ Μιχαήλ Ἀφαρᾶς ὁ ἀφέντης τον κ' οἱ ἀρχόντοι τριγύρω του κ' οἱ δεσποτάδες κ' οἱ καλογέροι και τά 'χαν καλά μέ τούς σέρβους πού τ' ανε μέσα, μά λογαριάζανε κιόλας αύτοί — ὥπως κάναν και πρώτα και κάθε φορά — κ' ἵσαμε τώρα — λογαριάζαν αύτοί, σέ ποιόν ἀπ' ὅλους πού πολεμοῦσαν νά τό δώσουντε τά κιλειδά του και νά τόν δεχτοῦντε κι αύτόν «ύπτιας χερσίν, μετά μεγίστων κρήτων και εὐ-φημιῶν», ὥπως εἴτανε τό συνήθειό τους [...] (Κείμενα, σ. 81-82)

Τό «συνήθειό τους», ὅχι «σύμφωνα μέ τό ἔθιμο» ἡ ἔστω «σύμφωνα μέ τό συνήθειο», («according to custom») (Brm, σ. 58), τό συνήθειό τους — τῶν ἀρχοντάδων τό συνήθειο, τῶν Ἀφαράδων.

«They would leave off work to have a couple of words and unbosom themselves to her» (Brm, σ. 62) — «Σταματούσανε τή δουλειά τους νά πούν δύο κουβέντες μαζί της, ν' ἀνοίξει ἡ καρδιά τους». (Κείμενα, σ. 86). «Ν' ἀνοίξει ἡ καρδιά τους» δέν σημαίνει «νά τής ἀνοίξουν τήν καρ-

διά τους» («unbosom themselves to her») ούτε ἀπαραίτητα «ἀνοίγει ἡ καρδιά μου» ὅταν «ἀνοίγω τήν καρδιά μου» σέ κάποιον.

* * *

Στό διήγημα «'Ο ντέτεκτιβ», ὁ Θοδωράκης, πού ὅταν τύχαινε νά καθίσει «στό μικρό τραπέζακι, δίπλα στή τζαμαρία, νά τόν βλέπουν ἀπό τό δρόμο, γιά νά κοιτάξει τά τυπογραφικά λάθη σέ κανένα δοκίμιο, είταν σχεδόν εύτυχισμένος» (Κείμενα, σ. 109), θά ἔξακολουθήσει νά είναι σχεδόν εύτυχισμένος καί ὁ ἀγγλόφωνος ἀναγρώστης νά διαβάζει πώς «εύτυχισμένος είναι τό μόνο πού δέν είταν» (ὁ Θοδωράκης): «he was all but happy» (Brm, σ. 80). Πώς πάει στά χαμένα ή συνοχή τοῦ λογοτεχνικοῦ προσώπου δέν φαίνεται νά ἀπασχολεῖ.

Ο πρωτευσάνος πιά Θοδωράκης κατάφερε νά βαφτίσει καί τόν ἀνδρισμό του «σ' ἔνα πορνεῖο τῆς πόλης καί καμάρωνε καί γ' αὐτό – κι ἂς ἀπόμειναν διψασμένα καί ψυχή του καί σάρκα». (Κείμενα, σ. 106). Τί μπορεῖ νά πεῖ κανείς γιά τήν ἀπόδοση «– although he remained unsatisfied both bodily and spiritually» (Brm, σ. 78), πού σημαίνει, νομίζω, «κι ἂς ἀπόμειναν διψασμένα καί πνεῦμα του καί σάρκα»; (μολονότι αὐτή ἡ ἀπόδοση ἀπό τό ἀγγλικό δίνει στό χωρίο ἀπόχρωση πολύ λιγότερο θιλιερή ἀπό τήν ἀκριβέστερη «κι ἂς ἐμεινε ἀνικανοποίητος τόσο σωματικά ὅσο καί πνευματικά»).

Δέν θά ἐπιμείνω ἐδῶ, ἀλλά ἂν ἡ μετάφραστη τῶν δύο χωρίων, γιά τά ὄποια μόλις ἔγινε λόγος, ἀπῆχεī ἔστω ἀπόμακρα κάποια ἀνάλυση τοῦ διήγημάτος σύμφωνα μέ τήν ὄποια ὁ Θοδωράκης θά εἶχε κάποια μεγάλα φτερά τά ὄποια ἡ στενομαλιά τῆς καθυστερημένης ἐπαρχιακῆς πόλης θά τόν ἐμπόδιζε νά τά ἀνοίξει, θά τολμήσω νά πῶ πώς πολύ λογικά παράλληλα στή λαθεμένη μετάφραστη ἀπλῶς ὑπάρχει καί μά

ἀθέλητη, ἵσως, ἀλλά πάντως δογματικά ἀποπροσανατολισμένη ἀνάργωση τοῦ κειμένου.

'Ο χαρακτήρας τοῦ Θοδωράκη ἔξελισσεται:

"Ἄν δηλαδή στό τέλος μᾶς τέτοιας φανταστικῆς ιστορίας πού τ' ἀρέσει πάντοτε νά σκαρφώνει, είναι ἔνα κορίτσι πού τό σώζει, τώρα πιά τό κορίτσι πρέπει στό τέλος νά τόν παντρεύεται καὶ νά τοῦ χαρίζει τήν ὄμορφιά του καὶ τή μεγάλη του προΐκα, τήν εύτυχία. Κι ἂν είναι ἔνας γέρος, πρέπει νά 'ναι ἔνας ζάπλουτος γέρος πού νιόσετει στό τέλος τό Θοδωράκη..." (Κείμενα, σ. 110)

'Ο ἀγγλόφωνος ἀναγνώστης γιά τήν ἔξελιξη αὐτή θά διαβάσει

So if he rescued a girl at the end of one of these tales that he always enjoyed concocting, now she would have to marry him and make him a gift of the her beauty and her great dowry, of happiness (Brm, σ. 81),

δηλαδή μόνο τήν πρώτη ἀπό τίς δύο φράσεις. 'Η τελευταία φράση «Κι ἂν είναι ἔνας γέρος, [...]», γιά κάποιο λόγο δέν ἔχει μεταφραστεῖ, δέν ὑπάρχει.

"Ἐνα παράδειγμα διπλῆς ἀπόδοσης, χωρίς ιδιαίτερο λόγο, δίνει ἡ μετάφραση τῆς φράσης «Μονάχα τό σπιτάκι τῆς Δέσποινας, τό πατρικό της, ἀπόμεινε ἀπ' τά παλιά σ' αὐτή τήν πλατεία [...]» (Κείμενα, σ. 117) – «Of all the old houses in the square, only Despina's –her father's home– remained, [...]» (Brm, σ. 86).

Τό «πατρικό» τῆς Δέσποινας μεταφράζεται «τοῦ πατέρα της» – καί γιατί ὅχι. Ἐντούτοις, τό πατρικό σπίτι τοῦ κύριου Ἀντώνη τοῦ Τσιάγαλου ἀποδίδεται: «[...] their modest home in the town – his old family home – [...]» (Brm, σ. 17), ἐνῶ ἡ διατύπωση είναι: «[...] μέ τό ιδιόκτητο πατρικό του σπιτάκι στήν πόλη, [...]» (Κείμενα, σ. 25). Πάλι χωρίς νά ἐπιμείνω, θά πῶ πώς μοῦ περνάει ἀπό τό νοῦ πώς ἡ ἐτοιμη ἀντλημψη γιά τή θέση τῆς γυναικας στήν ἐλληνική ἐπαρχία μπορεῖ νά μήν είναι ξένη σέ αὐτήν τή διπλή ἀπόδο-

ση. Άλλα ἄς ἐπανέλθω στή φράση γιά τό σπι-
τάκι τῆς Δέσποινας – ίσως πρέπει νά σημειωθεῖ
πώς είναι τό μόνο «ἀπ’ τά παλιά», ἀπό τόν
πεφασμένο καιρό δηλαδή, ὅχι τό μόνο ἀπό τά
παλιά σπίτια πού ὑπήρχαν σ’ αὐτή τήν πλατεία.

* * *

Στό διήγημα «Ἡ διαθήκη τοῦ καθηγητῆ», ἡ
δεύτερη ἐνότητα ἔχει τίτλο «Τά στηρίγματα
τῆς μικρῆς κοινωνίας μας, οἱ παράγοντες καὶ τά
βάθρα τῆς» (Κείμενα, σ. 134), τίτλος πού ἀπο-
δίδεται «The pillars of our small community, the
leading figures and their pedestals» (Brm, σ. 98),
δηλ. Τά στηρίγματα τῆς μικρῆς κοινωνίας μας,
οἱ προεξάρχοντές της καὶ τά βάθρα τους. Οι
λέξεις «βάθρα τῆς» ἀναφέρονται στή «μικρή
κοινωνία μας» καὶ μέσα στό κείμενο ὑπάρχουν
τρεῖς φορές, μία πρώτη φορά σέ αὐτό τόν τίτλο
καὶ δύο φορές στή σελίδα 139:

Ο Ἀντώνιος Γωγούσης δέν ἀνῆκε σέ καμά
[φατρία] – δέν εἶχε δουλειά μ’ αὐτές. Εἴτανε τ’
ἀληθινά βάθρα τῆς κοινωνίας – τό χρῆμα. Κι ὁ
Ἀπόστολος Δέρβης εἴτανε πολύ περήφρανος πάλι
γι’ αὐτά τά βάθρα τῆς «Σάλπιγγος». Καὶ τῆς
Ἀντιγόνης του.

Στό χωρίο αὐτό τό «βάθρα» ἀποδίνεται (σωστά
νομίζω) foundation(s):

Antonios Gogousis belonged to neither [faction] – he
had no dealings with them. He represented the true
foundation of society – money. Once again Aposto-
los Dervis was very proud of these foundations
«The Bugle» rested upon. And of his Antigoni. (Brm,
σ. 102)

Τά βάθρα-pedestals ἔχουν χαθεῖ – ἀλλά τότε
γιατί στόν τίτλο νά μήν ἔχουν χρησμοποιηθεῖ
τά βάθρα-foundation(s), πού θά γλύτωναν καὶ
τό ἐνδεχόμενο λάθος τῆς ἀπόδοσης στόν τίτλο;

Σέ μά περιγραφή τοῦ μητροπολίτη ἀναφέρε-
ται «Our Metropolitan was a hermit» (Brm, σ.

133), ἐνῶ στό ἑλληνικό: «Ο μητροπολίτης μας
εἴταν ἀσκητής καὶ τό ζέραν ὅλοι» (Κείμενα, σ.
179). Καὶ καθώς ὁ ἐρημίτης μητροπολίτης δρί-
σκεται σέ πολλαπλές διαβουλεύσεις γιά τό ζή-
τημα τῆς διαθήκης τοῦ καθηγητῆ, ίσως ἀπορή-
σει ὁ ἀναγνώστης πῶς γίνεται ὁ ἐρημίτης νά
δρίσκεται μέσα σέ τόσο κόσμο.

«Κάθε εὐγενική, χριστιανική ψυχή μέ κατα-
λαβαίνει» (Κείμενα, σ. 181) γίνεται «Κάθε ὑψη-
λόφρων ψυχή, κάθε Χριστιανός μέ καταλαβαί-
νει»: «Every high-minded soul, every Christian
understands me» (Brm, σ. 135). Ἀναφωτιέμαι
γιατί μά ψυχή δέν μπορεῖ νά είναι ἀπλῶς «εὐ-
γενική» γιά νά είναι κατανοητή ἀπό τόν ἀγγλό-
φωνο ἀναγνώστη καὶ πρέπει νά γίνει «ὑψηλό-
φρων», ἀλλά καὶ γιατί ἡ «χριστιανική ψυχή»
πρέπει νά γίνει «Χριστιανός». Νομίζω πῶς κά-
που ἡ Ὁφηλία λέει: «God ha’ mercy on his soul!
/ And of all Christian souls, I pray God» (πράξη IV,
σκηνή V). «Αν μπορεῖ νά πει «χριστιανικές ψυ-
χές» ἡ Ὁφηλία, στό κάστρο τοῦ Ἐλσηνορ, θά
πρέπει νά μπορεῖ καὶ ὁ μητροπολίτης, στό κά-
στρο τῶν Ἰωαννίνων, νά πει «κάθε χριστιανική
ψυχή»». Ισως πρέπει ἐδώ νά συμπληρώσω πῶς
ὁ μητροπολίτης κυριολεκτεῖ λέγοντας «εὐγενι-
κή, χριστιανική ψυχή», πῶς ἡ λέξη δέν χρησι-
μοποιεῖται μόνο μεταφορικά ἀντί γιά «ἄνθρω-
πος», ὥστε «χριστιανική ψυχή» νά είναι ἰσοδύ-
ναμο μέ «χριστιανός ἄνθρωπος» καὶ ἄρα «Χρι-
στιανός».

Στό παζάρεμα μεταξύ μητροπολίτη καὶ πρό-
δρου πρωτοδικῶν «δυό κατάφτωχα κορίτσια,
δυστυχισμένα, χωρίς προστάτες, χωρίς μέσα...»
(Κείμενα, σ. 184) σημαίνει πράγματι «these two
are very poor girls, wretched, without protectors,
without means...»; Η διατύπωση «without
means» σημαίνει πράγματι «χωρίς μέσα», δη-
λαδή χωρίς δυνατότητα πλάγιων, παρασκηνια-
κῶν ἐνέργειών, χωρίς κάποια γνωριμία στήν
κατάλληλη θέση νά τραβάει τά νήματα (δέν

μπορεῖ, θά γίνεται καμιά φορά ἀκόμα καὶ στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο); «Ἴσως ὅχι, ἂν κρίνω ἀπό τὴν μετάφραση τῆς ἀκόλουθης φράσης («Οὐ ντέ-τεκτιβ»): «ἔπαψε ἀπό καιρὸν νά ὑπάρχει τὸ μικρὸ μαγαζὶ στὸ παζάρι, γιὰ νά τὸν λογαριάζουν καὶ αὐτὸν νοικοκύρη» (Κείμενα, σ. 114-115), «the small shop in the bazaar had ceased to exist for some time now, so that Thodorakis could in no way be accounted a man of means» (Brm, σ. 84-85).

Σὲ ἔνα σημεῖο τῆς συζήτησης τοῦ Διαφάτου μέ τοὺς Δέρβηδες, ὁ Διαφάτος ωτάει τὸν Δέρβη (Κείμενα, σ. 148): «Θά γράψεις γι' αὐτόν; [...]»· ὁ Δέρβης ἀπαντάει «Κακό νά γράψω, γιά τὴν ὥρα δὲν γίνεται», δηλαδή: γιά (τὸν ἴδιο) τὸν Ραλλίδη δὲν γίνεται νά γράψω κακό, γιά τὴν ὥρα. Ἡ μετάφραση: «Θά γράψεις (ἀναρέσεις) γι' αὐτόν;», «Θά εἶναι κακό νά γράψω (ἀνα-φέρω). Γιά τὴν ὥρα δὲν γίνεται», («Will you speak about him? [...]», ἀπάντηση: «It would be bad to do so. For the moment it can't be done») (Brm, σ. 109). Ἡ μετατόπιση εἶναι νομίζω προφανής.

Εἴπανε γιά τὸν Διαφάτο πώς εἶχε φύγει

καὶ κρυβόταν στά κατσάβραχά του, γιά νά πουλάει τὸ μυστικό σ' ὄσους τὸ ἥθελαν καὶ νά τοὺς ἀφήγει τοὺς ἄλλους νά δέρνονται καὶ νά κόβονται μέσα στά σκοτάδια. (Κείμενα, σ. 164)

Τό χωρίο ἀποδίδεται

καὶ κρυβόταν στά κατσάβραχά του, γιά νά πουλάει τὸ μυστικό σ' ὄσους τὸ ἥθελαν καὶ νά τοὺς ἀφήγει τοὺς ἄλλους νά δέρνονται καὶ νά κόβονται μέσα στά σκοτάδια

hidden away in his rocky retreat so that he could sell the secret to whoever wanted it and leave everyone else to beat their brains and wear themselves out in ignorance (Brm, σ. 122).

‘Αφοῦ πούλαγε τό μυστικό «σέ ὄσους τὸ ἥθελαν», ποῦ εἶναι τό πρόβλημα — καὶ ποιοὶ ἀπό-

μεναν νά δέρνονται καὶ νά κόβονται στά σκοτάδια τῆς ἄγνοιας;

Παρεμπιπτόντως, ἡ γυναίκα τοῦ Σκλήθρα, «γεροδεμένη καὶ ἀνοιχτομάτα χωράτισσα» (Κείμενα, σ. 166), γίνεται «κιμά ἔπνια (πονηρή) καὶ ἀνοιχτομάτα χωράτισσα», («a shrewd and open-eyed country woman», Brm, σ. 123). Πέρα ἀπό τό πλεονασμό, τό «γεροδεμένη» θεωρήθηκε παραξενία τοῦ συγγραφέα καὶ ἀπαλείφθηκε;

Παρεμπιπτόντως πάλι, σχετικά μέ τόν συμβολαιογράφο, ποῦ ἀναφέρεται ὡς «λήσταρχος». Ἡ λέξη δὲν σημαίνει «ἀρχηγός ληστῶν», σημαίνει πώς τό ἀτομο ἔχει τά χαρακτηριστικά «φοβεροῦ καὶ τρομεροῦ», «ληστῆ», μέ ὅ,τι μπορεῖ νά εἶναι αὐτά τά χαρακτηριστικά σέ κάθε περίπτωση: "Αν πᾶν σέ ἔνα πιτσιρί, ἀταχτο, ἀτίθασο, καπετάν φασαρία, «Ἐλα δῶ, λήσταρχε, νά σοῦ δώσω ἔνα χέρι ἔύλο», δὲν ἐνοῶ "Ἐλα δῶ, ἀρχηγέ ληστῶν, νά σοῦ δώσω ἔνα χέρι ἔύλο». "Αλλωστε καὶ ἡ μετάφραση δὲν εἶναι πολύ στήγουρη, γιατί γιά τὸν ἴδιο «λήσταρχο» ὑπάρχει ὀλόκληρη συμμορία ἀποδόσεων («Brigand and Chief», «arch-brigand», «big brigand» καὶ σκέτος πεζικάριος «brigand»), χρυμμένη στό ληγέρι τῶν σελίδων 122, 123, 125.

Σχετικά μέ τόν Διαφάτο, τόν ὅποιο «Ἡ πείρα τού τόν εἶχε διδάξει πώς δὲν ὑπάρχει νέο, δὲν ὑπάρχει φήμη, διάδοση, κακολογία, ποῦ νά μή μπορεῖ νά τήν κυνηγήσει, νά τήν παιδέψει, νά τή δουλέψει, νά τήν ἔξελίζει, νά φτάσει στό βάθος, νά βρει τήν ἀλήθεια» (Κείμενα, σ. 142), ἐπειδή ὁ μεταφραστής ἔχει ἐρμηνεύσει τό «φήμη» ὡς «ὑπόληψη» (reputation) (Brm, σ. 105) καὶ τό «νά τήν παιδέψει» ὡς «νά στεναχωρθεῖ γάρ» ἢ «νά νοιαστεῖ γάρ» (worry at), δὲν ξέρω τί μπορεῖ νά καταλάβει ὁ ταλαίπωρος ὁ ἀναγνώστης.

“Ολα τά ὄνόματα τῶν προσώπων τοῦ δράματος παρατίθενται παντοῦ στόν Ἑλληνικό τύπο, Άγγελική-Angeliki, Μαργαρίτα-Margarita, Πέ-

τρος-Petros – ἀλλά ὁ λοχαγός Διαράτος τή μία φορά πού ἀναφέρεται μέ τό «μικρό» του, τό «βαφτιστικό» του ὄνομα, ἔχει γίνει Peter (Brm, σ. 118-119).

‘Ανάμεσα στούς «κληρονόμους τοῦ καθηγητῆ» εἶναι καὶ ὁ Γωγούστης, ὁ ἐμπορος, ὁ ὅποιος κερδίζει τό μερίδιό του τρομοκρατώντας τόν διευθυντή τῆς τράπεζας:

Τρομοκρατήθηκε. ‘Ο Γωγούστης εἴταν πράκτορας τῆς Τράπεζας σ’ αὐτή τήν πόλη, πρίν νά κάνουν ὑποκατάστημα, εἶχε πάντα δεσμούς μέ τό Κεντρικό. Κοίταξε νά τόν ἡμερέψει, νά τόν καλοπάσει – παραδόθηκε. Ἐπί τόπου ὁ Γωγούστης ὑπόγραψε τά γραμμάτια γά δόλοκληρο τό ποσό τῶν βιομηχανικῶν πιστώσεων, ἀπειράχτο ἀκόμα. (Κείμενα, σ. 177)

‘Ο διευθυντής τῆς τράπεζας «τρομοκρατήθηκε», ὁ διευθυντής τῆς τράπεζας «παραδόθηκε» – ὁ Γωγούστης τατέπωτε «ἀλόκληρο τό ποσό τῶν βιομηχανικῶν πιστώσεων». Στό ἀγγλικό κείμενο ἡ σχέση τῶν διαπλεκομένων εἶναι ἀνεστραμμένη:

He took great fright. Gogoussis had been the bank’s agent in this town, before the branch was opened there; he had always had connections with Head Office. So he looked for some means of appeasing him, of ingratiating himself. *And Gogoussis did yield.* Indeed, he signed the promissory notes for the total amount of the industrial credits, as yet intact, there and then. (Brm, σ. 131-132)

“Ας ἐπιχειρήσω μά ἀπόδοση τοῦ ἀγγλικοῦ πρός τό ἐλληνικό:

Τρομοκρατήθηκε. ‘Ο Γωγούστης εἴταν πράκτορας τῆς Τράπεζας σ’ αὐτή τήν πόλη, πρίν νά κάνουν ὑποκατάστημα, εἶχε πάντα δεσμούς μέ τό Κεντρικό. Κοίταξε νά τόν ἡμερέψει, νά τόν καλοπάσει – καὶ ὁ Γωγούστης ἐνέδωσε. Τωόντι ἐπί τόπου ὁ Γωγούστης ὑπόγραψε τά γραμμάτια γά δόλοκληρο τό ποσό τῶν βιομηχανικῶν πιστώσεων, ἀπειράχτο ἀκόμα.

Φαίνεται λοιπόν πώς ὁ τραπεζίτης τρομοκρατή-

θηκε πού τήν ἔφερε ἔτσι συντριπτικά στόν Γωγούστη.

‘Ο καθηγητής στή διαθήκη του «παρακάτω [...] ἔγραψε πολλά γιά τούς μαθητές του» (Κείμενα, σ. 187) καὶ τό δίγγημα ἀναφέρει τίς παρανέσεις τοῦ καθηγητῆ. Δέν ἔγραψε «περό» τῶν μαθητῶν του (*about his pupils*, Brm, σ. 139). Τούς ἔγραψε:

Ἐλπίδω [...] νά μήν ἔχετε μεγαλώσει μονάχα στά χρόνα, μά νά ἔχετε γίνει καὶ ἄντρες, στήν ψυχή καὶ στό σῶμα σας. (Κείμενα, σ. 187)

‘Η ἀγγλική παραίνεση λέει:

μά νά ἔχετε γίνει καὶ ἄντρες, στήν ψυχή καὶ στό σῶμα σας.

you will not only have grown in years, but also have become men, both in *soul* and *body*. (Brm, σ. 139)

“Ας τό ἀφήσω ἀσχολίαστο αὐτό τό «στήν ψυχή καὶ στό σῶμα σας».

‘Ο Διαράτος δέν εἶχε ἀκόμα καταλάβει πώς «σ’ αὐτή τήν πόλη, μπορεῖ νά ὑπάρχουν κι ἄνθρωποι πού δέν τόν φοδοῦνται». “Οταν, κατόπιν ἐօρτῆς, μαθαίνει πώς (τά παιδιά ἀκουγαν ἀπό τό δάσκαλό τους τά ἴδια πράματα μέ αὐτά πού ἔγραψε καὶ στή διαθήκη του, δέν τό σκάγαν ἀπό τό μάθημά του, καὶ λοιπά, καὶ λοιπά «Καὶ πολλοὶ γονεῖς, τό ξέραν ἀπό τότε – καὶ νά, λοιπόν, πού ποτές δέν ἔτυχε νά τ’ ἀκούσει πρωτύτερα» (Κείμενα, σ. 189), γίνεται γά τόν ἀγγλόφωνο ἀναγνώστη: «Αν καὶ πολλοὶ γονεῖς τό ξέραν ἀπό τότε – δέν εἶχε καταφέρει νά εἶναι ὁ πρῶτος νά τ’ ἀκούσει»: «Though many parents had known about it at the time, he had not managed to be the first to hear of it» (Brm, σ. 140).

‘Ο Πραξιτέλης θά βάλει «τό παχουλό του χεράκι πάνω στό μάρμαρο τοῦ τυπογραφείου» (Κείμενα, σ. 190) καὶ ὁ ἀναγνώστης θά διαβάζει πώς πρόκειται γιά τό «σαρκῶδες χέρι του» (*his fleshy hand*, Brm, σ. 141). Τό ἀξιοπρόσεκτο σέ

αυτή τήν ύπόθεση είναι πώς στό βιβλίο δύο πρόσωπα διαθέτουν «παχουλά χεράκια»: ή κυρία Αντιγόνη «έπαιξε νευρικά τά παχουλά της χεράκια» (Κείμενα, σ. 151), άλλα αὐτηνῆς τῆς ἀπομένουν καὶ παχουλά καὶ χεράκια – her tiny plump hands (Brm, σ. 112)· καὶ ὁ Πραξιτέλης, ὁ ὅποιος ὅμως, ἀφοῦ τυπογράφος, ἔστω καὶ ιδιοκτήτης τυπογραφείου, μανιώδης περιστεράς [τό ὅποιο γίνεται «compulsive woman-caser» (Brm, σ. 80) καὶ ἀναρωτιέμαι ἂν καταλαβαίνω σωστά πώς ὁ «μανιώδης περιστεράς» ἀγγλικά σημαίνει «μανιώδης γυναικάς»] καὶ κατὰ φαντασίαν παιδεραστής, παραμένει θετικός ἡρωας τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ, φιγούρα τοῦ προλεταρίου καὶ ἄρα ἔχει σαρκώδη χέρια, καὶ τοῦτο στήν καλύτερη περίπτωση, γιατί ὁ Γάλλος μεταφραστής τό ἔχει κάνει, αὐτός, χερούχλα [grosses main]. (Παρεμπιπτόντως, τό «μάρμαρο», πάνω στό ὅποιο βάζει τό παχουλό του χεράκι ὁ Πραξιτέλης, μεταφράζεται «μαρμάρινος πάργος», καὶ δέν είναι λάθος. «Ομως, σύμφωνα μέ τό λεξικό, ἡ ἀγγλική γλώσσα διαβέτει – καὶ θά ἦταν παράξενο νά μή διαβέτει – τίς λέξεις «stone» καὶ «bed», πού στήν ἐπαγγελματική γλώσσα τῶν ἀγγλόφωνων τυπογράφων φάίνεται νά σημαίνουν αὐτό πού σημαίνει ἡ λέξη «μάρμαρο» στήν ἐπαγγελματική γλώσσα τῶν ἐλληνόφωνων τυπογράφων.)

* * *

Τή Μαργαρίτα Περδικάρη τή στείλανε στό 'Αρσάκειο «καθώς εἴταν ἡ ἀράδα της κ' ἡ παλά παράδοση τῆς οἰκογένειας» (Κείμενα, σ. 194), άλλα στήν 'Αγγλία (καὶ στή Γαλλία) τή στείλανε σ' αὐτό τό σχολείο «καθώς εἴταν ἡ σειρά της»: «it being her turn» (Brm, σ. 144), «à son tour» γιά τόν Γάλλο μεταφραστή. «Καθώς εἴταν ἡ ἀράδα της» – ἂν τό σκεφτοῦμε λίγο δέν μπορεῖ νά σημαίνει «καθώς εἴταν ἡ σειρά της»,

«καθώς εἶχε ἔρθει ἡ σειρά της». Ή σειρά της σέ σχέση μέ τί, σέ σχέση μέ ποιόν; «Καθώς εἴταν ἡ ἀράδα της» σημαίνει ὅπως ἀρμόζει στήν κοινωνική σειρά της, στήν κοινωνική τάξη της. (Καί μολονότι δέν είναι ιδιωματικό αὐτό τό «ἀράδα» τό ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐάγγελος 'Αθ. Μπόρκας, Τά γλωσσικά ιδιάματα τῆς Ἡπείρου (σ. 58): «ἀράδα (ἱ) [...] 4) ἡ κοινωνική τάξη "πῆρι γ' ναῖκα τ'ς ἀράδας τ'"».) Παρεμπιπτόντως, μά καὶ στή σχετική σημείωση ἀναφέρεται πώς τό 'Αρσάκειο «δέν λειτουργεῖ πιά», νομίζω πώς τό σχολεῖο αὐτό λειτουργεῖ πάντα. «Οσο γά τό «ἀρσακεία» δέν είμαι σίγουρος πώς είναι παρατούκλι (nickname, ἂν τό λεξικό μου τό ἐξηργεῖ σωστά), μολονότι πράγματι ἡ λέξη ἔχει καὶ ἄλλες ἀποχρώσεις; πέρα ἀπό τό «μαθήτρια τοῦ 'Αρσακείου», ὅπως, ὑποθέτω, τό «Etonians», γιά τούς μαθητές τοῦ σχολείου αὐτοῦ (ἄλλα, δέβαινα, μπορεῖ νά κάνω λάθος).

Τό χωρίο

She had to remain tight-lipped, and live as the others did, pretending to respect all those pillars of the established social order which were now, as she realised, utterly decrepit (Brm, σ. 154)

μεταφράζει τό ἐλληνικό:

Αὐτή ἔπρεπε νά σφίγγει τά χεῖλα της, νά ζει σάν τούς ὅλους καὶ νά κάνει πώς τίς δέχεται ὅλες αὐτές τίς ἀρχές τῆς πατροπαράδοτης τάξης πού είδε νά κουρελιάζονται. (Κείμενα, σ. 208)

'Εδώ οι ἡθικές ἀρχές τίς ὅποιες ἡ Μαργαρίτα ἔπρεπε νά κάνει πώς τίς δέχεται ὅλες καὶ πού τίς ἔβλεπε νά κουρελιάζονται ἀποδίδονται ὡς «στηρίγματα τῆς πατροπαράδοτης τάξης». Πέρα ὅμως ἀπό αὐτό, μέσα στή συλλογή τίς ἀρχές – κρατικές, δημοτικές κ.λπ.– τίς συναντοῦμε ἐφτά φορές, καὶ ἔξι φορές ἀποδίδονται κατά κάποιον τρόπο προσωποποιούμενες στούς ἐκπροσώπους τους. Δέν ξέρω ἂν αὐτή ἡ μετατόπιση ἀπό τούς θεσμούς στά πρόσωπα είναι ἡ καλύτερη λύση.

- 104 Οι συζητήσεις ἀνάμεσα στίς ἀρμόδιες ἄρχες καὶ μέσα στήν κωμόπολη πῶς πῆγε ὁ χριστιανός κ' ἔπειτα μέσα Talk as to how our 76-77 friend had fallen in persisted for a few more days amongst the relevant officials and the people of our town
- 123 Ὁ νομάρχης μας εἶταν παρών. Ὁ δῆμαρχος κ' οἱ ἄλλες ἄρχες δέν λεψύναντε καὶ αὐτές ἀπ' τὸ χρέος τους. Our Nomarch was present. The Mayor and other leaders did not fail in their duty, either.
- 124 ἀφοῦ σά γυμνασιάρχης θά 'χε πιά καί μιά θέση μέσα στίς ἄρχες τῆς πόλης. since a position as a headmaster would now place him amongst the town's figures of authority
- 130 Πίσωθεν του θά πηγαίνωντας έβεβαια κ' οἱ ἄλλες ἄρχες, οἱ δημόσιες... The other officials would be sure to follow him, the State ones...
- 145 ἡ «Σάλπιγξ» θά ἐκθέσει τὴν ὅλη πολιτεία τῆς παρούσης δημοτικῆς ἄρχης, δηλαδή the behaviour of the present municipal authority
- 151 ἀποτελοῦμε τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Πώς ὑπάρχουν ἂδων κ' οἱ ἄρχες τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ὅῃ μόνο δημαρχος καὶ μητροπολίτης. we form a part of the Greek State; that there are also officials of the Greek State and not only a Mayor and a Metropolitan.
- 160 καὶ τὴν πόλην μας πού τὸν κήδευε. Ἔτοι πρέπει πάντοτε. Οἱ δημόσιες ἄρχες πρέπει νά μετέχουν πάντοτε στή ζωή τῆς ἐπαρχίας. He also paid honour to our town as it buried him. So it should always be. National officials should always participate in local affairs.
- 91 Οι καταρρέουσες ἡθικές ἀρχές τῆς πατροπαράδοτης τάξης ἀναφέρονται δύο φορές μέσα στή συλλογή (δλ. τὸν Πίνακα) καὶ τή μία ἀπό αὐτές ἀποδίνονται ὥπως θά ἔπειτε ἐνδεχομένως νά ἔχουν ἀποδοθεῖ οἱ κρατικές, δημοτικές καὶ λοιπές τέτοιες, ἐνῶ τήν ἄλλη ἀποδίνονται, ὥπως σημείωσα πιό πάνω, ὡς «στηρίγματα τῆς πατροπαράδοτης τάξης»:
- 207 τήν ἀτιμία πού βασίλευε παντοῦ. Ἐκκλησία, δικαιοσύνη, διοικητηρι, ἄρχες καὶ ἀρχοντικά, γραμμίζονταν ὅλα, ὅλος ὁ κόσμος τῆς — the infamy that reigned everywhere. Church, justice, officialdom, authority and good breeding had all gone rotten —
- 92 208 νά ζει σά τους ἄλλους καὶ νά κάνει πώς τίς δέχεται ὅλες αὐτές τίς ἄρχες τῆς πατροπαράδοτης τάξης πού είδε νά κουρελάζονται. She had to remain tight-lipped, and live as the others did, pretending to respect all those pillars of the established social order which were now, as she realised, utterly decrepit.
- 96 112 108 119 112 119 People could hardly believe that the cosseted youngest child of the Perdikarides [...]. (Bm, σ. 145)
- 'Η ἀπόδοση τῆς λέξης «στερνοπαΐδι» ώς «μικρότερο παιδί» τῶν Περδικάρηδων μπορεῖ νά δημιουργήσει ἔνα χάραμα στὸν ἀναργύρωτη, ὁ ὅποιος πουθενά μέσα στὸ διήγημα δέν θά διαβάσει τίποτα γιά κανένα ἄλλο παιδί τῶν Περδικάρηδων. Αὐτό τὸ «στερνοπαΐδι» ἄλλωστε είναι πολὺ πιό κοντά στὸ «ὔστατο στερνό βλαστάρι» τῆς οἰκογένειας παρό στὸ «μικρότερο παιδί». Tά μαθητούδια στό σκολειό τῆς Μαργαρίτας - ἦταν ἀγόρια, ἤταν κορίτσια; τό κείμενο δέν

φαίνεται νά τό διευκρινίζει— ήταν «παιδάκια». Η Μαργαρίτα ἄν

είτανε πολύ τρωμαγμένα τούς ἔλεγε κάτι νά ξεθαρρέψουν [...], ὃν είτανε κάποιο πολύ λυπημένο τό πάυρε αὐτή νά τό γαληνέψει, τ' ἀγκάλιαζε κι ἀκουγε τήν καρδούλα του νά χτυπάει κοντά στή δοκή της. (Κείμενα, σ. 211)

If she saw a child who was very upset she would soothe the *him* by taking him in her arms – she could hear his little heart beating near her own. (Brm, σ. 156)

“Αν είτανε κάποιο παιδάκι πολύ λυπημένος τόν ἔπαιρε αὐτή νά τόν γαληνέψει, τόν ἀγκάλιαζε κι ἀκουγε τήν καρδούλα του νά χτυπάει κοντά στή δοκή της

καὶ τό παιδάκι εἶναι ἀπαραίτητα ἀγοράκι.

“Οταν πιά ἡ Μαργαρίτα ξαναβρίσκει τή φιλενάδα της Ἀγγελικούλα, συναντιοῦνται στήν αὐλή καὶ «Βλέποντάς την αὐτή [ἡ Μαργαρίτα] πηδοῦσε ἀπό πάνω καὶ βρισκότανε κι αὐτή στήν αὐλή. “Ετρεχε κοντά της ἀνοίγοντάς της τά χέρια» (Κείμενα, σ. 212) – ἡ Μαργαρίτα «ἀνοίγοντάς της τά χέρια» φαίνεται ἀλλωστε καὶ ἀπό τή συνέχεια, ὅταν ἀκούγεται ἡ φωνή τῶν Περδικάρηδων «Μαργαρίτα», καὶ αὐτή, πού τή φωνάζουν νά μαζευτεῖ στό σπίτι, ἀπαντάει «Ορίστε» καὶ «Τά χέρια της πέρταν σά μαραμένα».

Tά χέρια της Μαργαρίτας, ὅχι τῆς Ἀγγελικούλας («She wanted to see Margarita again, who, seeing her there, would also hurry down to the yard, to be met by the other girl with open arms», Brm, σ. 157).

“Οταν πιά οι δύο φιλενάδες ἔχουν ξαναβρεθεῖ καὶ «Λίγο-λίγο, βράδι μέ βράδι, μαζί μέ τήν πολιά κοριτσίστικη φιλία πού ξαναρχόταν, [...], ξεθαρρεύειν ἡ μά μέ τήν ἄλλη» (Κείμενα, σ. 214). «ξεθαρρεύειν» ὅχι «έρχαρδωναν ἡ μά τήν ἄλλη», ὅπως φαίνεται νά λέει ἡ ἀγγλική μετάφραση: «they would give one another heart» (Brm, σ. 159).

‘Η παράγραφος πού ἀντιγράφω ἐδῶ ἀποτελεῖ, ἵσως, τόν πυρήνα τοῦ διηγήματος:

Ἐκείνη τή μέρα γύρισε σπίτι ταραχμένη. Μέσα στή μικρή κάμαρη πού γνώρισε τό δικό της μαρτύριο, σταύρωσε τά χέρια κι ἀναλογίστηκε γά πρώτη φορά τή δυστυχία τῶν ἀνθρώπων στά τέσσερα πέρατα τοῦ κόσμου καὶ τότε καὶ πρώτα καὶ πάντα. Καὶ τήν ἐλπίδα. Καὶ πᾶς λουλουδάζει καὶ γίνεται θέληση τῶν ἀνθρώπων νά τραβήξει ἡ ζωή παραπέρα... Κι ἄν εἶχε κι αὐτή μά μικρούλα ἐλπίδα μέσα στή μεγάλη ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων; Κουταμάρες... Μά τής τριβέλιζε πιά τό μυαλό... (Κείμενα, σ. 211)

Γιά τόν ἀγγλόφωνο ἀναγνώστη τό ἀποτέλεσμα είναι περίπου αὐτό:

Ἐκείνη τή μέρα γύρισε σπίτι πολύ ταραχμένη. Μέσα στή μικρή κάμαρη ὅπου γνώρισε (συνειδητοποίησε;) τό δικό της μαρτύριο, σταύρωσε τά χέρια κι ἀναλογίστηκε γά πρώτη φορά τή δυστυχία τῶν ἀνθρώπων, πᾶς ἀπλώθηκε στά τέσσερα πέρατα τοῦ κόσμου καὶ πάντας ὑπῆρχε ἀπό καταβολῆς κόσμου καὶ θά ὑπάρχει καὶ πάντα. Καὶ σκέφτηκε καὶ τήν ἐλπίδα πού ἔχουν οἱ ἀνθρώποι. Καὶ μέ πιο τρόπο λουλουδάζει καὶ γίνεται θέληση τῶν ἀνθρώπων γά μά καλύτερη ζωή... Κι ἄν εἶχε κι αὐτή μά μικρούλα ἐλπίδα μέσα στή μεγάλη ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων; Κουταμάρες... Μά τής τριβέλιζε (θασάνιζε;) πιά τό μυαλό...

‘Αντιγράφω τό ἀγγλικό κείμενο:

She returned home that day *greatly disturbed*. In the small room where she had become aware of her own suffering, she folded her arms and for the first time reflected on the misery of mankind, how it reached to the four corners of the earth and had existed since the beginning of time and would do so for ever. And she thought of the hope people had, and the way it flowered in them and became their will for a better life... And if she herself cherished a small hope, part of mankind's great hope? Just foolishness... Yet her mind was now troubled by it. (Brm, σ. 157)

Θά τολμήσω νά σημειώσω, πέρα ἀπό τά ἄλλα

νοηματικά γλυπτήματα, πώς τό πέρασμα ἀπό τή «θέληση τῶν ἀνθρώπων νά τραβήξει ἡ ζωή παραπέρα» στή «θέληση τῶν ἀνθρώπων γιά μά καλύτερη ζωή» ἀποδίνει στό κείμενο μά ιδεολογική ἀπόχρωση τήν ὅποια ἀπό μόνο του δέν ἔχει.

Θά τολμήσω ἐπίσης νά σημειώσω πώς ὁ ἵδιος ὁ συγγραφέας σέ υστερότερο κείμενό του, ἵσως ἐν μέρει λογοτεχνική αὐτοχριτική καί ἐν μέρει κριτικό σχόλιο, πιθανότατα τό διήγημα αὐτό εἶχε στό μυαλό του ὅταν ἔγραφε:

[...] ἔκανε πάντα ἀπό τήν τραγωδίαν ἀπό τήν ἔσχατη ἀπέλιπσιά στήν κατάφαση, ἀπό τήν ἄδικη θανάτωση στήν ἑθελούσια θυσία. Καί σκέφτηκα τότε πώς κάπου ἔδω μέστα πρέπει νά βρίσκεται ἐκεῖνος ὁ κρίκος ὁ μωσαϊκός πού λέπει ἡ δέ λέπει στήν τραγωδία. 'Ἡ ἐναντίωση στήν ἀνθρώπινη μοίρα είναι ὁ κρίκος. Καί βρίσκεται μέστα στό θύμα καί πάει πιό πέρα ἀπ' αὐτό, δένεται μέ τή ζωή τῶν ἄλλων, τήν συνέχεια τῆς ζωῆς, τήν ἀξία τῆς.

* * *

Δέν μου ἀνήκει νά συμπεράνω γιά τήν ποιότητα αὐτῆς τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασης τῆς συλλογῆς Τό τέλος τῆς μικρῆς μας πόλης. Μέ πολὺ ἐνδιαφέρον θά διάβαζα τίς σκέψεις ἄλλων ἀρμοδιότερων. Νομίζω ὅμως πώς πρέπει νά πῶ τή γνώμη μου: στήν περίπτωση αὐτῆς τῆς μετάφρασης – πέρα ἀπό πραγματικά λάθη ὄφελόμενα σέ παραναγνώσεις, τά ὅποια εὔκολα θά μποροῦσε νά ἔχουν διορθωθεῖ – αὐτό πού λειτουργεῖ ἀναποτελεσματικά εἶναι μά πέρα ἀπό τά κείμενα καί κάπως σάν ἀπό κουρασμένη συνήθεια ἐπαναλαμβανόμενη προσέγγιση πού θέλει τόν συγγραφέα αὐτῶν τῶν διηγημάτων «ἀριστερό» συγγραφέα, πεζογράφο μέ στοιχεῖα «προφορικότητας», λογοτέχνη κάποιας «ἐντοπιότητας», καί ἀντίστοιχα θεωρεῖ αὐτά τά ὑποτιθέμενα χαρακτηριστικά σάν «κλειδιά» γιά τήν κατανόηση

τοῦ ἔργου του. Ἡ προσέγγιση αὐτή κάνει τό ἔργο του σχεδόν ἀμετάφραστο, ἐπειδή, σπάζοντας τήν ἐσωτερική συνοχή του, τό κάνει ἀκατανόητο. Καί νομίζω πώς τό ἀκατανόητο «μεταφράζεται» μόνο αἰθαίρετα.

N. Γ. ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ

ΜΙΚΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

«Ξηροτριχώγουσα»

Συμβολή στή μελέτη τῆς παράδοσης τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου

Σέ προηγούμενο μελέτημα υποστηρίχθηκε ὅτι ἡ ἀναδημοσίευση τῆς Φόνιστας στό περ. Ἀνατολή τῆς Σμύρνης (1911) ἀποκλείεται νά βασίστηκε σέ ἀπόκομμα τῆς πρώτης δημοσίευσης (Παναθήναια 1913), διορθωμένο ἀπό τόν Παπαδιαμάντη.¹ Τώρα πά, ὑστερά ἀπό ἔλεγχο τοῦ κειμένου τῆς Ἀνατολῆς, ἔχουμε βεβαιωθεῖ ὅτι οἱ ούσιωδῶς ἀποκλίνουσες γραφές αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ, περίπου ἔξιντα, δέν προέρχονται ἀπό τό χέρι τοῦ Παπαδιαμάντη οὔτε μποροῦν νά

¹ Βλ. N. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Δυσκολίες μέ μιά ἀναδημοσίευση τῆς Φόνιστας - Προβλήματα παράδοσης τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου», Νέα Εστία, τχ. 1743, Μάρτιος 2002. Ο Γεώργιος Α. Χριστοδούλου θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀναδημοσίευση τῆς Ἀνατολῆς εἶναι ιδιαίτερα σημαντικός φορέας τοῦ κειμένου τῆς Φόνιστας (βλ. τό μελέτημά του «Ἡ Φόνιστα τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη - Νύξεις στό πρόβλημα τῆς κριτικῆς τῆς ἔκδοσης», περ. Ἀντί, τχ. 753, 28 Δεκεμβρίου 2001, ἀφιέρωμα στόν Παπαδιαμάντη).